

Олександр ДІДЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті вказується на те, що для соціальних і технологічних перетворень у суспільстві важливе значення має підготовка фахівців авіаційної галузі. Результати аналізу наукових праць з проблеми дозволили з'ясувати, що проблему комунікативної підготовки фахівців авіаційної галузі шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), формування інформаційно-комунікаційної компетентності останнім часом вивчають багато науковців, освітян, а також міжнародні організації та роботодавці приватного й державного сектору економіки.

Ключові слова: *підготовка фахівців авіаційної галузі, професійна комунікація, комунікативна компетентність, курсанти льотних ВНЗ, інформаційно-комунікаційна компетентність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для соціальних і технологічних перетворень у суспільстві важливе значення має підготовка фахівців високої кваліфікації. Без цього виникає дві проблеми – гальмується розвиток економіки країни, а також зростає непорозуміння між різними суспільними генераціями. З огляду на це підготовка фахівців авіаційної галузі до професійної комунікації, формування в них інформаційно-комунікаційної та комунікативної компетентностей є актуальною проблемою в освітньому та соціальному аспекті.

Аналіз публікацій з проблеми дослідження. Важливими завданнями вищої освіти є формування в курсантів (студентів, слухачів) професійної, соціальної, комунікативної компетентностей, засвоєння моральних цінностей, формування громадянської активності та відповідальності. Це висуває до викладача вищої школи вимогу володіти переконливим мислёмовленням, педагогічною майстерністю в організації навчання на засадах гуманізму,

діалогу, співробітництва. Результатом підготовки майбутніх фахівців до професійної комунікації є комунікативна та інформаційно-комунікаційна компетентність. Узагальнення висновків наукових праць з проблеми застосування компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх фахівців дозволяють зробити висновок, що вчені В. Бубнов, А. Гуржій, М. Жалдак, Г. Козлакова, Н. Морзе та інші науковці розглядають ці компетентності як складову їхньої професійної готовності. Проблема її формування у майбутніх фахівців не є новою. Питання щодо застосування сучасних технологій навчання з метою формування цих компетентностей розглядають у своїх працях Н. Апатова, А. Верлань, О. Гончарова, А. Єршов, М. Жалдак, В. Касаткін, А. Кузнецов, М. Лапчик, В. Монахов, Н. Морзе, Ю. Первін, С. Раков, Ю. Рамський, І. Роберт, В. Разумовський, О. Співаковський, Ю. Тріус та ін. Водночас поряд із цими дефініціями використовуються й інші, зокрема такі, як «комунікаційна компетентність», «інформаційна компетентність», «інформаційно-комунікативна компетентність», «інформаційно-комунікаційно-технологічна компетентність» та інші, схожі за звучанням і значенням.

Результати аналізу наукових праць з проблеми дозволили з'ясувати, що проблему комунікативної підготовки шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), формування інформаційно-комунікаційної компетентності останнім часом вивчають багато науковців, освітян, а також міжнародні організації та роботодавці приватного й державного сектору економіки. Для її вирішення використовують тестування для отримання міжнародних сертифікатів та дипломів (European Computer Drive License – ECDL, International Computer Drive License – ICDL). Основними недоліками цих способів розв'язання проблеми формування ІК-компетентності особистості є, по-перше, несформованість системного підходу, що ускладнює виявлення закономірностей розвитку як ІКТ взагалі, так і програмного забезпечення. По-друге, необхідно з появою кожного нового програмного продукту вивчати його окремо, відірвано від інших знань в галузі ІКТ. По-третє, недостатньою є

професійна спрямованість отриманих знань, що, у свою чергу, спричиняє відірваність цієї компетенції від виробничої діяльності майбутнього фахівця, та як наслідок, обумовлює необхідність додаткового навчання [1].

З огляду на це **метою статті** є аналіз базових понять дослідження, їх тлумачення, а також з'ясування сутності понять «комунікаційна компетентність фахівців авіаційної галузі» та «інформаційно-комунікаційна компетентність курсантів льотних ВНЗ».

Виклад основного матеріалу дослідження. У концепції розвитку авіаційної галузі України суттєвого значення надано удосконаленню системи інформаційного забезпечення. Передбачено розвивати автоматизовані інформаційні системи, забезпечити розвиток і розгортання системи цифрового зв'язку, запровадити новітні технології та продовжити переоснащення технічних служб авіаперевезень сучасними засобами радіозв'язку тощо.

Виконання цих завдань потребує удосконалення професійної підготовки курсантів льотних ВНЗ, формування у них інформаційно-комунікаційної компетентності, яка передбачає здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб, а також і вимог сучасного високотехнологічного суспільства.

Протягом останнього десятиліття розвинені країни Європи та світу, зокрема Австрія, Велика Британія, Канада, Нова Зеландія, Німеччина, Франція, а також деякі країни Східної Європи, насамперед Угорщина, Румунія, Молдова, Литва, Латвія та ін. – розпочали ґрунтовну дискусію, яка й досі триває на міжнародному рівні, щодо того, як дати людині належні знання, уміння та компетентності для забезпечення її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством [2, с. 6].

Поняття «компетентність» введено у науковий обіг понад чверть століття тому. Під «компетентністю» педагоги розуміють спеціальні структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набуває людина у процесі навчання. Компетентний – це той, який має достатні знання в якій-небудь

галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий [3], а компетентність – це поінформованість, обізнаність, авторитетність [3].

Слід зазначити, що у сучасному науково-педагогічному обігу вживаються два терміни: «компетентність» і «компетенція». На думку відомих російських педагогів В. Раєвського і А. Хуторського, компетенції – це складні узагальнені способи діяльності, що їх людина опановує під час навчання, а компетентність – це результат набуття компетенцій. На думку Т. Гудкової, С. Дружилової, О. Зеєра, А. Миролюбова та ін. обидва терміни можна вживати як синоніми [4, с. 32–33]. Вчені К. Махмурян, І. Перестороніна, В. Софронова та ін. вважають, що компетенції є складниками компетентності. Водночас С. Шишов і В. Кальней під компетентністю розуміють здатність до діяльності, а компетенцію тлумачать як коло повноважень певної особи.

Заслуговує на увагу також визначення академіка С. Сисоєвої про те, що «компетентність фахівця варто розглядати як його особистісну характеристику (особистісний капітал), цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом здобуття кваліфікацій у процесі неперервної освіти, рівень якої підтверджується сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, які визначають успішність виконання різних видів професійної діяльності, здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя та сприяють соціалізації особистості, формуванню у неї світоглядних та науково-професійних поглядів, творчості та майстерності. Особі із сформованою компетентністю властиві ціннісні орієнтації, вона усвідомлює своє місце в суспільстві, розуміє навколишній світ. Їй притаманні загальна та професійна культура, набутий досвід взаємодії з іншими людьми» [5].

Отже, проведений теоретичний аналіз наукової літератури дозволив з'ясувати, що поняття «компетентнісний підхід» слід трактувати як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу є формування загальної компетентності людини, що є

сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Загальна компетентність сформується в процесі навчання і містить знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [2, с. 64].

Оскільки йдеться про процес навчання і розвиток особистості, що відбувається в системі освіти, слід зазначити, що одним із її результатів буде набуття людиною набору компетентностей, необхідних для професійної діяльності. У статті акцентується увага на здатності фахівця авіаційної галузі використовувати ІКТ у своїй професійній діяльності, спрямованій на забезпечення безпеки польотів. На жаль, сутність інформаційно-комунікаційної компетентності фахівців авіаційної галузі на сьогодні розкрито недостатньо, а тому потребує більш детального дослідження.

Слід зазначити, що на сьогодні терміни «комунікаційна компетентність» та «комунікативна компетентність» чітко не розмежовано. В науковій літературі їх часто використовують як синоніми. Більшість авторів нерозривно вживають термін «інформаційно-комунікаційна» компетентність, проте у функціональному менеджменті (як в інформаційному, так і в комунікаційному) і у соціальній психології, як правило, вживють термін «комунікативна компетентність».

На думку А. Каюмова [6], комунікаційна (комунікативна) компетентність особистості визначає ефективність її включення у процеси соціокультурної комунікації, та є необхідною і достатньою умовою для актуалізації і реалізації суб'єктом різних функцій культури в суспільстві. Оптимальна реалізація цих функцій забезпечується елементами структури комунікаційної компетентності особистості, основоположними компонентами якої є: знання змісту предмета соціокультурної комунікації; компетентність у виборі напряму соціокультурної комунікативної діяльності; знання, пов'язані з управлінням цією комунікацією (контроль комунікаційного процесу); володіння інструментальними засобами комунікативної діяльності.

Однак, не зважаючи на більшу ємність поняття «комунікація» порівняно із «інформацією», в науковій літературі усталилась думка про те, що інформаційна компетентність є більш загальною порівняно із комунікаційною. Так, наприклад, О. Іонова визначає інформаційну компетентність як системне утворення, що містить знання, уміння і здатності суб'єкта у сфері інформації та інформаційно-комунікаційних технологій та досвіду їх використання, а також здатність удосконалювати свої знання, уміння і приймати нові рішення в різних умовах або непередбачених ситуаціях з використанням нових технологічних засобів [7].

Враховуючи, що компетентність є сукупністю особистих якостей (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), обумовлених досвідом діяльності у певній соціально і особистісно-значущій сфері, а також зважаючи на те, що процеси продукування, передачі, пошуку, оцінки інформації, обміну інформацією (комунікація) із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є сутністю інформаційних процесів, О. Піменов розглядає інформаційно-комунікаційну компетентність як якісну характеристику суб'єкта, що забезпечує ефективність інформаційних процесів в професійній і іншій діяльності.

Узагальнення результатів аналізу літератури з проблеми дослідження дозволило А. Семенову зробити висновок, що «ІКТ-компетентність» полягає в умінні вирішувати завдання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Вчені В. Бурмакіна, М. Зелман, І. Фаліна дещо розширюють попереднє визначення і тлумачать інформаційно-комунікаційну компетентність як здатність використовувати інформаційні й комунікаційні технології для доступу до інформації, її пошуку, визначення, інтеграції, управління, оцінки, а також її створення, продукування і передачі для того, щоб успішно жити і працювати в умовах інформаційного суспільства [8].

Заслужують уваги й результати досліджень низки інших науковців. Так, Н. Гендіна, Н. Колкова, І. Скипор інформаційну компетентність трактують як здатність особистості орієнтуватися в потоці інформації, як уміння працювати з

різними видами інформації, знаходити і відбирати необхідний матеріал, класифікувати його, узагальнювати, критично до нього ставитися, на основі здобутих знань вирішувати будь-яку інформаційну проблему, пов'язану з професійною діяльністю. На думку вчених, інформаційна компетентність є основним компонентом інформаційної культури, яка, у свою чергу, є частиною загальної культури особистості.

Комп'ютерну компетентність сьогодні розглядають як одну з цілей професійного навчання інформатики. Так, наприклад, П. Беспалов визначає це поняття як інформаційно-технологічну компетентність, яка не зводиться до розрізнених знань і навичок роботи на комп'ютері. Вона, на думку вченого, є інтегральною характеристикою особистості, здатністю до засвоєння відповідних знань і розв'язання задач у навчальній та професійній діяльності за допомогою комп'ютера.

Загалом, як бачимо, ні інформаційна, ні комп'ютерна компетентність окремо не відповідають повною мірою професійним вимогам, які постають перед курсантами льотних ВНЗ на сучасному етапі модернізації їх професійної підготовки.

Результати аналізу науково-педагогічної літератури дозволяють зробити висновок про те, що інформаційно-комунікаційну компетентність можна поділити на три основні складові, що відповідають окремим видам діяльності фахівців авіаційної галузі – загальну, діагностичну і предметно-орієнтовану. Загальна – це здатність особистості використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) і вміння створювати текстові документи, таблиці, малюнки, діаграми, презентації, комп'ютерні графічні об'єкти тощо. Йдеться про те, що під час самопідготовки і самовдосконалення, а також пошуку необхідної інформації фахівцю необхідно вміти використовувати Інтернет-технології, телеконференції, локальні мережі, бази даних, інтерактивні дошки тощо. Маючи достатні навички роботи на комп'ютері і професійний досвід, офіцер формує у себе здатність розробляти власні електронні продукти, адже саме вони свідчать про спроможність узагальнювати накопичену

інформацію і дають можливість формувати базу професійного досвіду, допомагають фахівцю самовдосконалюватися і передавати досвід підпорядкованому персоналу.

Важливою умовою підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі до професійної комунікації є інтеграція змісту гуманітарних дисциплін, а також позааудиторних заходів у льотному ВНЗ з метою створення навчального професійно-комунікативного середовища. Міждисциплінарну інтеграцію в сучасній системі освіти визначено принципом виховного та розвивального навчання. В умовах збільшення й пришвидшення сучасного інформаційного потоку вона спрямована на формування цілісної системи знань та вмінь курсантів, розвитку латерального, продуктивного мислення, творчих здібностей.

Найвищим рівнем і результатом інтеграції науковці визначають формування нової навчальної дисципліни інтеграційного характеру. Але зазначимо, що інтеграція змісту гуманітарних дисциплін і позанавчальних заходів у льотному ВНЗ з метою створення навчального професійно-комунікативного середовища має певні особливості. Якщо метою інтеграції навчального процесу є поява нового інтегрованого знання, нової дисципліни, то комунікативна компетентність вже є цим «кінцевим» результатом. Тому затребуваність інтеграції навчання в досліджуваному процесі пов'язуємо не лише зі зрослими й новими вимогами до якості й характеру освіти, а й масштабністю завдання комунікації – навчити ефективній мисленнєво-мовленнєвій діяльності від народження ідеї до її реалізації в тексті та виголошення. Таке завдання потребує підтримки навчальних дисциплін, наприклад, риторики, іншими дисциплінами та позанавчальними заходами, що передбачають активне мислємвлення курсантів [9].

Навчальне риторичне середовище створюється змістовими й організаційно-методичними зв'язками між дисциплінами гуманітарного циклу для реалізації мети формування риторичної культури курсантів та організацією їхньої позанавчальної риторичної діяльності за допомогою 1) міжпредметних

зв'язків (виявлення риторичного компоненту в інших гуманітарних дисциплінах); 2) єдності підходів у викладанні (гуманістичного, аксіологічного, комунікативного та ін.); 3) партнерства як особливої форми комунікативної взаємодії викладачів зі курсантами; 4) застосуванням інтерактивних методів навчання, що стимулюють мовленнєтворчу активність курсантів; 5) єдністю риторичних вимог викладачів до оцінки творчих письмових робіт та усних відповідей курсантів. У межах дисциплін навчального риторичного середовища формується мотивація до риторичної діяльності, інженерно-гуманітарне ціннісне мислення, збільшується обсяг мисленнєво-мовленнєвої практики, прилюдних виступів [9].

Результати аналізу наукової літератури з проблеми дослідження, нормативно-правових документів та практики професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної сфери дозволяють зробити висновок, що усталена система формування інформаційно-комунікаційної та комунікативної компетентності характеризується протиріччями між зростанням вимог суспільства до якості професійної підготовки фахівців авіагалузі, зумовлених особливостями професійної діяльності в сучасних умовах, і недостатністю методологічної та методичної бази для забезпечення цих вимог; змістом фахової підготовки курсантів льотних ВНЗ і завданнями, визначеними у нормативно-правових документах, щодо необхідності високого рівня здатності до професійної комунікації фахівців авіаційної галузі; значним педагогічним потенціалом, закладеним у змісті професійної підготовки щодо формування здатності до професійної комунікації в курсантів льотних ВНЗ, і невідповідністю форм, методів і засобів організації освітнього процесу.

Щодо інформаційно-комунікаційної компетентності фахівців авіаційної галузі, то варто зазначити, що вона не зводиться до розрізнених знань і навичок роботи на комп'ютері. Це здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології для доступу до інформації, її пошуку, визначення, інтеграції, управління, оцінки, а також створення, продукування і передачі, що має бути достатнім не лише для повноцінного життя в умовах інформаційного

суспільства, а й для вирішення професійних завдань у професійній сфері. Ця компетентність поділяється на три основні складові, що відповідають окремим видам діяльності фахівців авіаційної галузі: загальна, діагностична та предметно-орієнтована.

Висновки. Висока значущість здатності до професійної комунікації фахівців авіаційної галузі, рівня сформованості їх інформаційно-комунікаційної компетентності як складової їх готовності до професійної діяльності, прогалини у системі її формування в умовах освітнього процесу, а також певні протиріччя потребують проведення перспективних досліджень з метою пошуку ефективних шляхів підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі до професійної комунікації у процесі фахового навчання.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є з'ясування організаційно-педагогічних і дидактичних засад підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі до професійної комунікації в країнах Західної Європи.

Список використаних джерел

1. Пахотіна П. К. Інформаційна підготовка студентів непрофільних спеціальностей в університетах: Навч.-метод. посіб. / За ред. проф. Г. О. Козлакової. – Умань: Візаві, 2007. – 176 с.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Дружилова С. А. Этапы формирования профессиональной компетентности / С. А. Дружилова // Непрерывное образование как условие развития творческой личности: Сб. мат. Фестиваля педагогического творчества, 28–29 августа 2000 г. – Новокузнецк: ИПК, 2001. – С. 32–36.
5. Сисоєва С. О. Компетентнісно зорієнтована вища освіта: формування наукового тезаурусу // Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри : монограф. / редкол. : Огнев'юк В. О., Хоружа Л. Л., Сисоєва С. О., Чернуха Н. М., Терентьєва Н. О. / С. Сисоєва. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – С. 18–44.

6. Каюмов А. Т. Коммуникационная компетентность личности как цель социализирующего воздействия образовательного процесса / А. Т. Каюмов // Инновации в образовании. – 2007. – 5. – С.93–98.

7. Ионова О. Н. Концептуальные основы формирования информационной компетентности взрослых в системе дополнительного образования / О. Н. Ионова // Дополнительное профессиональное образование. – 2006. – №4 (28).

8. Гуралюк А. Г. Інформаційна, комунікаційна та комунікативна компетентності у підвищенні кваліфікації керівника навчального закладу [Електронний ресурс] / А. Г. Гуралюк // Зб. наук. пр. ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» АПН України. Теорія і методика управління освітою Галузь науки: Педагогічні науки. – Київ. – 2010. – № 5. – Режим доступу: tme.uo.edu.ua/docs/5/11gurdeo.pdf.

9. Залюбівська О. Б. Педагогічні умови формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів / О. Б. Залюбівська, О. В. Діденко. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2015. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_2_10

Діденко А. Особенности подготовки будущих специалистов авиационной отрасли к профессиональной коммуникации

В статье указывается на то, что для социальных и технологических преобразований в обществе важное значение имеет подготовка специалистов авиационной отрасли. Результаты анализа научных работ позволили выяснить, что проблему коммуникативной подготовки специалистов авиационной отрасли путем использования информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), формирование информационно-коммуникационной компетентности в последнее время изучают многие ученые, педагоги, а также международные организации и работодатели частного и государственного секторов экономики.

Ключевые слова: *подготовка специалистов авиационной отрасли, профессиональная коммуникация, коммуникативная компетентность, курсанты летных вузов, информационно-коммуникационная компетентность.*

Didenko A. Features of preparation of future specialists of aviation branch to professional communication

The article points to the importance of training specialists in the aviation industry. The problem of forming information and communication and communicative competences in them is topical issues in the educational, professional and social aspects.

The results of the analysis of scientific works allowed to find out that the problem of communicative training of specialists in the field of aviation scientists are investigating from different sides. Scientists, educators, as well as international organizations and employers of the private and public sectors of the economy offer

information and communication technologies for the formation of information and communication and communicative competencies.

The result of training future specialists in the aviation industry for professional communication is competence. This is a professional personality characteristic of a specialist, personal capital, integral, integrative, multilevel, personal formation. Competence is the result of obtaining qualifications in the process of continuing education. Its level is confirmed by a set of specialist competencies that determine the success of different types of professional activities, as well as the ability to self-fulfillment, self-development and self-improvement throughout life. Taken together, all these elements contribute to the socialization of the individual, the formation of her ideological and scientific and professional views, creativity and skill.

An important condition for the training of future specialists in the aviation industry to professional communication is the integration of the content of humanitarian disciplines, as well as non-audit activities at the flight university with the aim of creating an educational professional and communicative environment.

Key words: *training of specialists in the aviation industry, professional communication, communicative competence, flying university students, information and communication competence.*